

หนี้สินครัวเรือนเกษตรกรไทย: สถานภาพความรู้ปัจจุบัน
และข้อสังเกตบางประการ
**Household Debt of Thai Farmers: Currently Knowledge
and Some Observations**

สุริยะ หาญพิชัย

มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี

Suriya Hanphichai

Thepsatri Rajabhat University, Thailand

E-mail: hanpichai@hotmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นบทความเชิงเสนอแนวคิดโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์และสังเคราะห์สาเหตุที่ก่อให้เกิดหนี้สินครัวเรือนของเกษตรกรไทยซึ่งกำหนดระเบียบวิธีการศึกษาโดยใช้กระบวนการวิจัยเอกสาร ดำเนินกระบวนการศึกษา ทบทวนข้อมูลแนวคิด ทฤษฎี และวิเคราะห์ข้อมูลจากแหล่งข้อมูลทุติยภูมิเป็นหลัก รวบรวมจากเอกสารหนังสือ ตำรา รวมทั้งรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับหนี้สินครัวเรือนของเกษตรกร ซึ่งได้ตีพิมพ์ไว้แล้ว จากนั้นนำมาข้อมูลมาวิเคราะห์สังเคราะห์และเสนอผลการศึกษาในเชิงวิเคราะห์โดยมีขั้นตอนเริ่มจากกำหนดประเด็น และวางกรอบในการศึกษาสร้างกรอบข้อมูลให้สอดคล้องและตรงประเด็นกับเป้าหมายศึกษาข้อมูลทุติยภูมิและวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสาร โดยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหาเชิงสังเคราะห์ และสรุปพบว่า หนี้สินครัวเรือนของเกษตรกรเป็นภาระผูกพันทางการเงินที่ครัวเรือนเกษตรกรติดค้างอยู่จะต้องใช้คือให้แก่เจ้าหนี้ เป็นปัญหาเชิงโครงสร้างที่มีสาเหตุมาจากหลายปัจจัยประกอบกัน ปัจจัยสาเหตุที่ก่อให้เกิดหนี้สินครัวเรือนของเกษตรกรพอจำแนกได้ดังนี้ 1) ปัจจัยส่วนบุคคล 2) ปัจจัยทางสังคม 3) ปัจจัยทางเศรษฐกิจ 4) ปัจจัยสภาพภูมิศาสตร์ 5) ปัจจัยทางทัศนคติ นิสัยหรือพฤติกรรม 6) ปัจจัยทางลักษณะหนี้สิน 7) ปัจจัยโครงการนโยบายรัฐ

วันที่รับบทความ: 1 เมษายน 2563; วันที่แก้ไขบทความ 19 เมษายน 2563; วันที่ตอบรับบทความ: 27 เมษายน 2563

Received: April 1, 2020; Revised: April 19, 2020; Accepted: April 27, 2020

คำสำคัญ: หนี้สินครัวเรือน; สาเหตุของหนี้สิน; เกษตรกร

Abstracts

This research study is a conceptual paper on the analysis and synthesis of the causes and factors causing household debt of Thai farmers. With the qualitative research approach, the study employed a documentary research to conduct the study. The secondary sources such as the related documents, books and textbooks including the previous published research studies were studied, analysed and reviewed on the theories and notions involving with the topic. Content synthesis and summary techniques were employed to study and analyze all of the secondary source and document. Before analyzing the data, the issues and concepts of the study were determined regarding to the objectives of the study. By going through all process, the data were analysed and synthesized to present the results of the study analytically. The results suggested that the currency obligation or household debt which Thai farmers need to pay back to the creditor was the structural problem influencing by many factors combined together. The factors could be determined as following: 1) Personal issues, 2) Social issues, 3) Economy issues, 4) Geographical conditions, 5) Personal's attitudes and behaviors, 6) Types of debt and 7) Government's policy.

Keywords: Household Debt; Factors Causing Household Debt; Farmers

บทนำ

ประเทศไทยได้ชื่อว่าเป็นประเทศเกษตรกรรมมาอย่างยาวนาน เนื่องจากมีสภาพภูมิประเทศ ทรัพยากร สิ่งแวดล้อม และภูมิอากาศที่เอื้ออำนวยต่อการทำการเกษตร ประชากรส่วนใหญ่ของประเทศประกอบอาชีพทางการเกษตร จนในระยะหลังที่ประเทศไทยเริ่มมีนโยบายในการเปลี่ยนผ่านจากประเทศเกษตรกรรมพัฒนาไปสู่การเป็นประเทศอุตสาหกรรมมากขึ้น ส่งผลให้สัดส่วนของครัวเรือนที่ทำการเกษตรในประเทศไทยปี พ.ศ. 2558 อยู่ที่ร้อยละ 16.3 ซึ่งพบว่ามีสัดส่วนที่ลดลงมากเมื่อเปรียบเทียบกับปี พ.ศ. 2550 ที่มีถึงร้อยละ 23.1 ของครัวเรือนทั้งหมดซึ่งส่วนหนึ่งอาจเป็นผลจากการลงทุนของรัฐในภาคเศรษฐกิจอื่นเพิ่มสูงขึ้น กำลังแรงงานในภาคการเกษตรออกไปแสวงหางานในอาชีพอื่นมากขึ้น อีกทั้งการนำเทคโนโลยีเข้ามาช่วยในการดำเนินการด้านการเกษตรเพิ่มขึ้นทำให้มีการใช้แรงงานน้อยลงและมีความเป็นอุตสาหกรรมมากขึ้นจึงส่งผลให้ ครัวเรือนที่ทำการเกษตรมีสัดส่วนที่ลดลงอย่างต่อเนื่อง (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2560 : 1)

จากการพัฒนาของประเทศไทยซึ่งได้ดำเนินการมาตั้งแต่ปีพ.ศ. 2504 เป็นต้นมา ถึงแม้จะทำให้ประเทศมีการพัฒนาด้านโครงสร้างพื้นฐานทางด้านกายภาพให้มีความก้าวหน้าในระดับหนึ่งแต่ก็ปรากฏชัดเจนในภายหลังว่าเกิดช่องว่างมากขึ้นในทุกด้านทั้งทางด้านเศรษฐกิจและสังคมภายใต้บริบททางการเมืองอำนาจนิยมโดยข้าราชการเกิดช่องว่างทางเศรษฐกิจเพิ่มมากขึ้น ภาคการเกษตรซึ่งเป็นอาชีพหลักของคนส่วนใหญ่ของประเทศยังประสบกับความผันผวนของราคาพืชผลในตลาดโลกและประสบความเสี่ยงจากภัยธรรมชาติ รวมทั้งความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติทั้งดินและน้ำ (อารันต์ พัฒนโนทัย, 2551 : 1-2) ทำให้เกษตรกรมีปัญหานี้สินที่สะสมเรื้อรังมานานโดยเฉพาะจากหนี้สินนอกระบบ เนื่องจากการขาดแคลนเงินทุนในการทำเกษตร ด้วยนโยบายภาครัฐที่มีการเปลี่ยนแปลงภาวะเศรษฐกิจโลกที่มีแนวโน้มชะลอตัว รวมถึงความผันผวนของธรรมชาติ ส่งผลให้เกษตรกรส่วนใหญ่ของประเทศตกอยู่ภายใต้ภาวะหนี้สิน ซึ่งเป็นปัญหาที่หยั่งรากลึกในสังคมไทยมายาวนาน และเป็นปัญหาที่ไม่ควรมองข้าม (สมชัย จิตสุชน และคณะ, 2551 : 2) ถึงแม้จะเป็นปัญหาระดับครัวเรือน แต่ในที่สุดก็จะส่งผลกระทบต่อความเป็นอยู่ของประชาชน รวมทั้งภาวะเศรษฐกิจและสังคมของประเทศกล่าวคือ หากครัวเรือนสะสมหนี้เพิ่มขึ้นอยู่ในระดับที่สูงแล้ว ความสามารถในการใช้จ่ายใช้สอยของครัวเรือนก็จะลดลง ส่งผลให้มาตรฐานการครองชีพต่ำลง เกิดปัญหาขาดสภาพคล่องทางการเงิน ผลที่ตามมาคือ ปัญหาครอบครัวและปัญหาสังคมแนวทางการแก้ไขปัญหานี้สินของครัวเรือนให้ตรงจุดนั้น ควรให้ความสำคัญกับกลุ่มครัวเรือนที่มีปัญหา และมีความเปราะบางต่อปัจจัยเสี่ยงต่างๆ เช่น กลุ่มครัวเรือนเกษตรกรเพราะหนี้สินส่วนใหญ่ต้องนำมาใช้จ่ายเกี่ยวกับการผลิตทางการเกษตรและใช้จ่ายในครัวเรือน เป็นต้น (วิทยา เจียรพันธุ์ และคณะ, 2553 : 1-3)

การศึกษาครั้งนี้ จึงมุ่งศึกษาถึงสาเหตุการเกิดหนี้สินของเกษตรกรไทยว่ามีสาเหตุใดโดยผู้วิจัยคาดหวังว่าหากได้ทราบถึงปัจจัยของการก่อเกิดหนี้สินอันเป็นรากเหง้าที่แท้จริงของเกษตรกรแล้วก็จะช่วยเป็นแนวทางที่จะนำมาใช้แก้ไขปัญหานี้สินของเกษตรกรเกษตรกรได้อย่างไรเพื่อเป็นแนวทางในการเสริมสร้างการดำเนินนโยบายเพื่อแก้ไขปัญหานี้สินของเกษตรกรเกษตรกร และเป็นการพัฒนาประเทศไทยให้หลุดพ้นจากปัญหานี้สินอย่างยั่งยืน

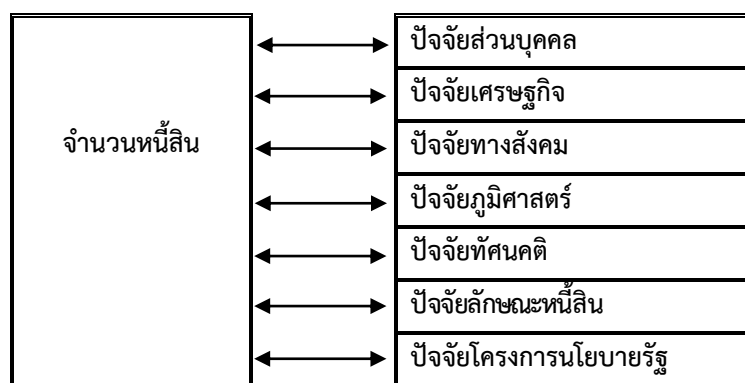
หนี้สินครัวเรือนเกษตรกรไทย

การศึกษางานวิจัยเกี่ยวกับหนี้สินของเกษตรกร พบว่า หนี้สินของเกษตรกรเป็นประเด็นสำคัญที่มึนักวิชาการสนใจศึกษาค้นคว้าและทำวิจัยไว้เป็นจำนวนมาก แตกต่างกันทางวิธีดำเนินการวิจัยและหลากหลายสาขาวิจัย

ความหมายของคำว่า หนี้สินตามสำนักงานสถิติแห่งชาติ (2560 : 1) อธิบายว่า หนี้สิน หมายถึงภาระผูกพันทางการเงินที่เกษตรกรติดค้างอยู่จะต้องใช้ให้แก่เจ้าหนี้ตามข้อตกลงที่เจ้าหนี้ตกลงให้ลูกหนี้ยืมเงินจำนวนหนึ่ง ซึ่งมักมีการกำหนดระยะเวลาให้ลูกหนี้ปฏิบัติการชำระหนี้และมักต้องชำระดอกเบี้ย คำว่า ภาระ หน้าที่ หรือความเป็นหนี้ ซึ่งเป็น การมองจากทางด้านลูกหนี้ โดยเป็นผู้มีความผูกพันจะต้องชำระหนี้ หากมองทางด้านเจ้าหนี้ หนี้ถือว่าเป็นสินทรัพย์อันเป็นส่วนหนึ่งของกองทรัพย์สินของเจ้าหนี้ แต่เมื่อมองทางด้านลูกหนี้ หนี้เป็นความรับผิดชอบทางการเงินของลูกหนี้จากการศึกษาแนวคิดหนี้สินของเกษตรกร พบว่า สาเหตุการเป็นหนี้มาจากการขาดทุนจากการขายผลผลิตทางการเกษตร รายได้ไม่เพียงพอกับค่าใช้จ่ายในครัวเรือน โดยค่าใช้จ่ายส่วนใหญ่ใช้ไปกับการกินอยู่ รักษาพยาบาลและค่าเล่าเรียนบุตรสำหรับ (พิชญา ผลปราชญ์, 2553 : 1-2) ได้หนี้สินของเกษตรกรไทยมีลักษณะที่เกี่ยวข้อง คือ จำนวนหนี้สินของเกษตรกร ความสามารถในการชำระ

1. จำนวนหนี้สินของเกษตรกร คือ จำนวนหนี้สินของเกษตรกรที่มีผลผูกพันในการใช้ชำระหนี้สินพร้อมดอกเบี้ย จำนวนเงินกู้ยืมทั้งหมดของสมาชิกในครัวเรือนที่ค้างชำระทั้งจากสถาบันการเงินและบุคคลอื่นนอกครัวเรือน และหนี้สินเกิดจากการเข้าซื้อ การซื้อสินค้าเงินผ่อน/การซื้อเข้าสินค้า การจำนำ การจำนอง และเงินส่งแชร์ต่าย เป็นต้น สำนักงานสถิติแห่งชาติ (2560 : 62) ได้ศึกษา เมื่อพิจารณาสัดส่วนของครัวเรือนเกษตรกรที่เป็นหนี้ พบว่า ครัวเรือนเกษตรกรมีแนวโน้มที่จะเป็นหนี้ลดลง โดยในปี 2550 ครัวเรือนเกษตรกรเป็นหนี้ร้อยละ 78.1 และลดลงเหลือร้อยละ 68.1 ในปี 2558 ในขณะที่มูลค่าหนี้สินเฉลี่ยต่อครัวเรือนกลับมีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้น โดยในปี 2550 ครัวเรือนเกษตรกรมีมูลค่าหนี้สินเฉลี่ยต่อครัวเรือนอยู่ที่ 83,814 บาทต่อครัวเรือน และเพิ่มเป็น 136,587 บาทต่อครัวเรือน จากผลการศึกษาของวิทยา เจริญพันธ์ และคณะ (2553 : 1-5) ได้สรุป จากการวิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลหรือมีปฏิสัมพันธ์กับการเป็นหนี้ของเกษตรกรสูง ในภาพรวมลักษณะดังกล่าวสะท้อนประเด็นในเชิงนโยบายสองลักษณะ ลักษณะแรกคือผู้ที่เป้นหนี้แล้วมีโอกาที่จะชำระหนี้คืนได้น้อย ได้แก่ เกษตรกรที่สูงอายุ มีการศึกษาในระบบเท่าๆกับหรือต่ำกว่าประถมศึกษา มีจำนวน

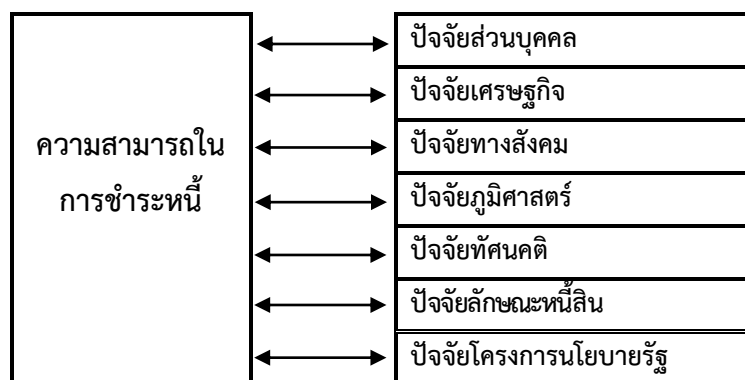
สมาชิกในครัวเรือนเกินกว่ารายได้ที่มีจำกัด มีแนวโน้มที่ต้องการจะยกระดับการบริโภค มีปัญหาในการตอบสนองต่อเทคโนโลยีที่จะช่วยลดต้นทุนการผลิต แต่มีแนวโน้มที่จะเปลี่ยนแปลงการผลิตตามเพื่อนเกษตรกรหรือการโฆษณาชวนเชื่อ จำเป็นต้องพึ่งโครงการรัฐทุกประเภทที่จะช่วยให้เข้าถึงแหล่งทุนได้ง่ายขึ้นหรือช่วยลดค่าใช้จ่ายลงได้ ลักษณะที่สองได้แก่เกษตรกรที่ไม่มีปัญหาหนี้สินจนเป็นที่น่าวิตก กล่าวคือ ถึงแม้หนี้มากก็มีทรัพย์สินมาก มีโอกาสในการหารายได้มาก ทั้งจากภาคการเกษตรและนอกภาคการเกษตร ได้แก่ เกษตรกรที่ยังมีอายุน้อย มีการศึกษาสูงกว่ามัธยมศึกษา มีจำนวนสมาชิกในครอบครัวไม่มากนัก มีทัศนคติเชิงบวกต่อการพัฒนาเทคโนโลยีที่จะช่วยลดต้นทุนการผลิตและพร้อมที่จะเรียนรู้เพิ่มขึ้น มีทรัพย์สินมาก มีรายได้การเกษตรและนอกการเกษตรมาก

แผนภาพที่ 1 จำนวนหนี้สิน

2. ความสามารถในการชำระหนี้ คือ ความสามารถของเกษตรกรทางด้านรายได้ หลังหักค่าใช้จ่ายชีวิตประจำวันเพื่อความอยู่รอดซึ่งมีรายได้จำนวนมากพอต่อการชำระหนี้สินพร้อมดอกเบี้ย ผลการศึกษาของสำนักงานสถิติแห่งชาติ (2560 : 26) พบว่า สัดส่วนหนี้สินต่อรายได้ของครัวเรือน แสดงให้เห็นถึงความสามารถในการชำระหนี้ของครัวเรือน หากมีสัดส่วนที่สูงแสดงถึงความสามารถในการชำระหนี้ได้ในระดับต่ำ กลับกันหากมีสัดส่วนที่ต่ำจะแสดงถึงความสามารถในการชำระหนี้ในระดับสูง เมื่อเปรียบเทียบความสามารถในการชำระหนี้ของครัวเรือนเกษตรที่เป็นหนี้ ปี 2550-2558 พบว่าครัวเรือนมีความสามารถในการชำระหนี้ลดลงโดยปี 2550 มีสัดส่วนที่ 8.7 และปี 2558 มีสัดส่วนที่ 9.1 ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากในปี 2558 ครัวเรือนมีรายได้ลดลงแต่กลับมีมูลค่าหนี้สินที่เพิ่มมากขึ้นสอดคล้องกับผลการศึกษาของสำนักวิจัยเศรษฐกิจการเกษตร (2557 : 2) ได้ศึกษาพบว่า ปัจจัยที่

กำหนดความสามารถในการชำระหนี้สินของครัวเรือนเกษตรกร พบว่า ทักษะคิดของเกษตรกรต่อการเป็นหนี้และการพักชำระหนี้ในภาพรวมเกษตรกรเห็นด้วยในระดับปานกลาง แต่ในเรื่องไม่ควรผัดผ่อนชำระหนี้เกษตรกรให้ความสำคัญในระดับมากที่สุด และเชื่อว่าโครงการพักชำระหนี้ไม่ได้ทำให้นี้สินลดลงหนี้สินยังคงเดิมเป็นเพียงการยืดระยะเวลาการชำระหนี้ และจากผลการศึกษาของวิทยา เจียรพันธ์ และคณะ (2553 : 66-68) ได้สรุป เกษตรกรที่มีจำนวนที่ดินการเกษตรมาก มีแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรเพียงพอ มีรายได้การเกษตรและรายได้นอกการเกษตรมาก จะมีผลทำให้เกษตรกรมีความสามารถในการชำระหนี้มาก ในทางตรงกันข้าม เกษตรกรที่มีจำนวนสมาชิกในครัวเรือนมาก มีการนำภูมิปัญญาที่มีจำกัดไปประกอบอาชีพ ทำการเกษตรแบบผสมผสานในพื้นที่มีแหล่งน้ำการเกษตรไม่เพียงพอ มีค่าใช้จ่ายการเกษตรและค่าใช้จ่ายนอกการเกษตรมาก และมีการเข้าร่วมโครงการ SME จะมีผลทำให้เกษตรกรมีความสามารถในการชำระหนี้ลดลงอย่างมีนัยสำคัญการแก้ปัญหาหนี้สินและความยากจนนั้น ไม่มีความจำเป็นจะต้องแก้ปัญหาที่เป็นนโยบายทั่วไป แต่ควรจะมีเป้าหมายไปที่กลุ่มที่ยากจนที่ไม่สามารถชำระหนี้ได้ โดยเน้นการเพิ่มทุนขีดความสามารถในการจัดการทุกด้านถ้าสามารถทำได้ส่วนที่ไม่สามารถแก้ได้ก็ต้องมีมาตรการที่จะช่วยให้สามารถลดค่าใช้จ่าย ทั้งในรูปของการพยายามลดรายจ่ายหรือการมีสวัสดิการเกี่ยวกับการรักษาพยาบาล การศึกษาบุตร และช่วยเหลือผู้ที่เป็นภาระต่อครอบครัว เป็นต้นสอดคล้องกับผลการศึกษาของปิ่นภักดิ์ รณรงค์นุรักษ์ (2558 : 30-33) และสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร (2558 : 3) ที่ได้ศึกษาพบว่า รายได้ครัวเรือนปริมาณที่ดินที่ครัวเรือนครอบครองและมูลค่าทรัพย์สินทางการเงินเป็นปัจจัยทางเศรษฐกิจที่มีความสำคัญต่อความสามารถในการกู้ยืมเงินในปริมาณที่เพิ่มขึ้น ส่วนความจำเป็นที่ครัวเรือนจะกู้เงินเพิ่มส่วนหนึ่งเกิดจากการที่ครัวเรือนมีค่าใช้จ่ายสูง มีภาระที่ต้องดูแลสมาชิกในครัวเรือนจำนวนมาก หรือมีคู่สมรสนอกจากนี้ครัวเรือนที่มีหัวหน้าครัวเรือนที่มีการศึกษาสูงขึ้นมักมีหนี้เงินกู้จำนวนมากกว่าครัวเรือนที่ไม่มีการศึกษา ในขณะที่ครัวเรือนเกษตรกรที่เช่าที่ดินมีหนี้เงินกู้สูงกว่าครัวเรือนที่ไม่ได้เช่าที่ดิน

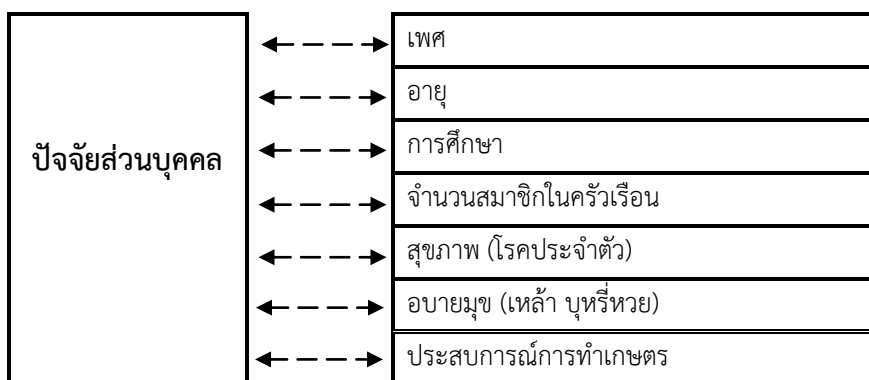
แผนภาพที่ 2 ความสามารถในการชำระหนี้

สาเหตุที่ก่อให้เกิดหนี้สินครัวเรือนของเกษตรกรไทย

สาเหตุของการเป็นหนี้สินเนื่องจากไม่เงินเพียงพอกับค่าใช้จ่ายในการดำรงชีวิตหรือยากจนเพราะการล้มละลายของการลงทุนทำมาหากิน ผลผลิตตกต่ำ ผลตอบแทนไม่คุ้มกับการลงทุนการใช้จ่ายฟุ่มเฟือยเกินตัว ทหารายได้ไม่เพียงพอกับรายจ่าย และวัตถุนิยมมากเกินไปกินอยู่หรูหราเกินฐานะและพฤติกรรมหมุนหนี้ คือลูกหนี้ที่กู้ยืมเงินจากแหล่งเงินกู้หนึ่งไปใช้คืนแหล่งกู้ยืมอีกแห่งหนึ่งที่เร่งรัดมากกว่า กลายเป็นหนี้สินที่พอกพูนไม่รู้จบมีผลงานวิจัยเป็นจำนวนมากที่แสดงให้เห็นว่าหนี้สินของเกษตรกรไทยนั้นมีสาเหตุมาจากปัจจัยที่หลากหลายด้วยกัน ปัจจัยต่างๆ เหล่านี้สามารถจำแนกออกได้เป็นกลุ่ม ได้แก่

1. สาเหตุหนี้สินจากปัจจัยส่วนบุคคลปัจจัยส่วนบุคคลมีผลต่อการเกิดหนี้สินของเกษตรกรเป็นอย่างมาก คือ ปัญหาทางการศึกษาของประชากร ส่วนใหญ่ได้รับการศึกษาน้อย สำเร็จการศึกษาเพียงระดับชั้นประถมศึกษาหรือต่ำกว่า อ่านหนังสือไม่ออก จึงขาดโอกาสในการรับรู้ข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์และขาดทักษะที่จะเอื้อประโยชน์ต่อการพัฒนาขีดความสามารถในการแข่งขันได้จนกลายเป็นสาเหตุสำคัญที่ส่งผลต่อชีวิตความเป็นอยู่ของเกษตรกร สอดคล้องกับผลการศึกษาของวิทยาเจียรพันธุ์ และคณะ (2553 : 16) และการศึกษาของบุญหลาย ศรีมุงคุณ และคณะ (2551 : 30-31) ซึ่งได้ข้อสรุปในประเด็นเดียวกันที่กล่าวถึงหนี้สินของคนจนว่า มีสาเหตุมาจากภูมิหลังของตนเองและครอบครัว ความขาดแคลน ไม่รู้หนังสือ มีความรู้ความสามารถในการประกอบอาชีพต่ำ รวมทั้ง การไม่มีความรู้และความสามารถหรือทักษะเฉพาะในการทำงานนอกเหนือจากอาชีพการเกษตรซึ่งถ่ายทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ จึงไม่สามารถเปลี่ยนไปประกอบอาชีพอื่นที่มีรายได้สูงกว่า

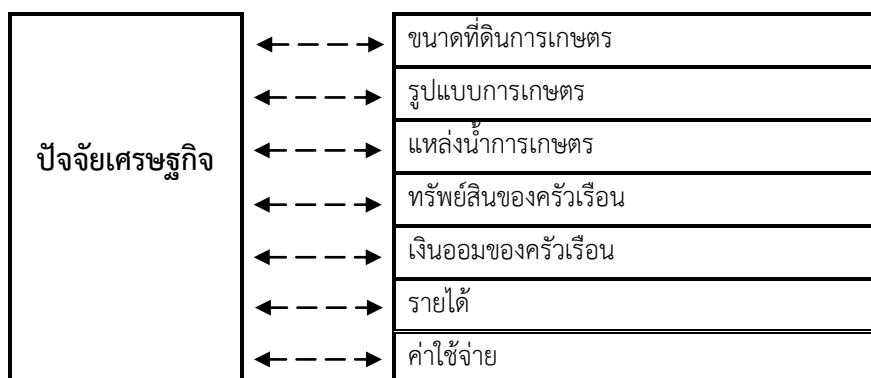
อาชีพการเกษตรได้ ทำให้ครอบครัวต้องตกเป็นหนี้สินตามมานอกจากปัญหาทางการศึกษา แล้ว ยังพบปัญหาจากปัจจัยส่วนบุคคลอื่นๆ อีกหลายประการ ได้แก่ ปัญหาทางด้านสุขภาพ การมีบุตรหลานและญาติพี่น้องในครอบครัวเป็นจำนวนมากและมีภาระต้องเลี้ยงดู ประกอบกับการมีทรัพย์สินและที่ดินในการทำกินน้อยไม่เพียงพอต่อการยังชีพ จึงต้องหันไปกู้ยืมเงินจากแหล่งเงินทั้งในและนอกระบบมาใช้จ่าย จนเกิดปัญหาหนี้สินตามมาเป็นลูกโซ่ปัญหาสำคัญอีกประการหนึ่ง คือโครงสร้างอายุของเกษตรกรที่ส่วนใหญ่มีอายุมาก พบว่าเกษตรกรหัวหน้าครัวเรือนในปัจจุบันมีอายุเฉลี่ยมากกว่า 50 ปี ซึ่งเป็นวัยชรา ขณะเดียวกัน ยังพบว่าขาดทายาทที่จะมารับช่วงต่อในการประกอบอาชีพการเกษตร เนื่องจากคนหนุ่มสาวอพยพย้ายถิ่นเข้าไปประกอบอาชีพนอกภาคการเกษตรในตัวเมืองในทำนองเดียวกับผลการวิจัยของ ภารดี สุขวาสนะ และคณะ (2552 : 27-28) และการอธิบายของบุญธรรม ราชรักษ์ (2548 : 50-51) ที่วิเคราะห์ไว้ว่า สาเหตุสำคัญของการเกิดหนี้สินคือการไม่ได้รับการศึกษาอบรมชนิดที่จะช่วยเพิ่มประสิทธิภาพ เพราะส่วนใหญ่คือ หัวหน้าครอบครัวได้รับการศึกษาต่ำ ระดับลูกหลานก็มักเป็นการศึกษาแบบสามัญที่ใช้แก้ปัญหาหรือสร้างงานให้ตัวเองไม่ได้ เป็นผู้เสียเปรียบจากระบบความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจแบบทุนนิยมผูกขาด การเปลี่ยนวิถีการผลิตจากการปลูกข้าวและทำเกษตรผสมผสาน เพื่อกินเพื่อใช้มาปลูกพืชเดี่ยวเพื่อขาย ทำให้ต้นทุนการผลิตสูงขึ้นแต่ได้ผลตอบแทนต่ำ เพราะระบบพ่อค้าผูกขาด การเป็นหนี้เรื้อรังและเสียดอกเบี้ยสูง การเสียเปรียบในเรื่องซื้อแพงขายถูก การเล่นพวก และการนับถือเงินเป็นพระเจ้า คนจนผู้มักจะมีความรู้น้อย อำนาจต่อรองน้อย ยิ่งเป็นผู้ถูกเอารัดเอาเปรียบง่ายแทบทุกด้าน ทำงานแข่งขันในระบบทุนนิยมสู้เขาไม่ได้ เพราะเป็นผู้ประกอบการขนาดเล็กกว่า มีทุนน้อยกว่า มีความรู้ความชำนาญในเรื่องการผลิตการตลาดน้อยกว่า ต้นทุนสูงกว่า ประสิทธิภาพต่ำกว่า ล้มละลาย ขาดทุน ตกงาน ฯลฯ หรือในด้านการใช้ชีวิต การบริโภคก็ปรับตัวไม่เป็น ไม่รู้จักอดออม บริโภคสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ เช่น เหล้า บุหรี่ การเล่นเกม และการพนันอื่นๆ ซื้อสินค้าเงินผ่อนหรือเป็นหนี้หลายต่อ แบบหมุนเงินไปใช้วันๆ ทำให้เสียดอกเบี้ยสูง ค่าใช้จ่ายในการบริโภคสูง โดยไม่คุ้มค่า การเสียเปรียบและพ่ายแพ้ในเชิงโครงสร้างเช่นนี้เป็นการซ้ำเติมให้ผู้มีรายได้น้อยอยู่แล้ว ยิ่งจนซ้ำซากเรื้อรัง อย่างไม่มีทางออก เป็นผู้ที่อยู่ในฐานะที่ตกงาน ขรภาพ พิการ เป็นเด็กที่ไม่มีคนดูแลที่เหมาะสม เป็นหม้าย เป็นหัวหน้าครอบครัวที่ต้องดูแลลูกหลานมาก ฯลฯ โดยไม่มีงาน ทุนทรัพย์ ความสามารถที่จะหางาน รายได้ หรือความช่วยเหลือเพียงพอแก่การยังชีพในเกณฑ์มาตรฐาน

แผนภาพที่ 3 สาเหตุหนี้สินจากปัจจัยส่วนบุคคล

2. สาเหตุหนี้สินจากปัจจัยทางสังคมสาเหตุจากปัจจัยทางสังคมเป็นสาเหตุสำคัญของการเกิดหนี้สินครัวเรือนเกษตรกร ดังที่วิทยา เจียรพันธุ์ และคณะ (2553 : 18-19) และ ทานทิพย์ ดำรงวรารากร และคณะ, 2550 : 1) ได้อธิบายถึงที่มาของคนจนในสังคมไทยซึ่งเมื่อประเทศเริ่มพัฒนาวิธีการผลิตแบบทุนนิยม ความยากจนยุคใหม่ซึ่งเป็นความยากจนที่ขึ้นอยู่กับกรรมรายได้ไม่พอกับรายจ่าย ผลการพัฒนาทำให้กลุ่มคนบางส่วน ได้แก่ นายทุนผู้ประกอบการรายใหญ่และคนชั้นกลางได้ประโยชน์และร่ำรวยขึ้น แต่คนส่วนใหญ่กลับยากจนลงโดยเปรียบเทียบ ปัญหาเชิงโครงสร้างทางเศรษฐกิจในสังคมสมัยใหม่นั้นเป็นผลมาจากการพัฒนาประเทศตามแนวคิดทฤษฎีความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจทำให้คนจนจากภาคเกษตรถูกปล่อยปละละเลย เกิดปัญหาหนี้สินล้นพ้นตัวตามมา เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นสอดคล้องกับผลงานวิจัยของสุกานดา กลิ่นขจร และนรรฐ์ รื่นทวี (2555 : 78-82) พบว่า สาเหตุของหนี้สิน เกิดจากปัญหาเชิงโครงสร้างของกลไกต่างๆ ภายในสังคมที่เข้ามาดำเนินการจัดสรรปันส่วนให้แก่คนจนที่ไม่เท่าเทียมกัน จนกลายเป็นเงื่อนไขที่ไม่เป็นธรรมในสังคม เนื่องจากกลุ่มคนรวยมักมีโอกาสได้รับประโยชน์จากการจัดสรรปันส่วนมากกว่ากลุ่มคนจน คนยากจนส่วนใหญ่มีแต่แรงงาน ระบบสังคมของบังคลาเทศเอื้อต่อการขูดรีดค่าจ้างแรงงาน ทำให้คนยากจนเสียเปรียบ แต่คนยากจนเหล่านั้นเป็นคนที่ความซื่อสัตย์และมีวินัยทางการเงินถึงแม้จะยากจนและมีหนี้สินมาก ก็พยายามที่จะชดเชยหนี้โดยไม่มีเจตนาที่จะบิดพลิ้ว ซึ่งแตกต่างจากคนที่มีความดีแต่ไม่ค่อยจะชำระหนี้ นอกจากนั้น ปัจจัยด้านโครงสร้างประชากรที่เปลี่ยนแปลงไป ไม่ว่าจะเป็นขนาดครัวเรือน จำนวนเด็ก ผู้สูงอายุในครัวเรือน อายุของหัวหน้าครัวเรือน และระดับการศึกษาของสมาชิกในครัวเรือนล้วนมีผลต่อการใช้จ่าย

อุปโภคบริโภคของครัวเรือนทั้งสิ้น ดังจะเห็นได้ผลการศึกษาของสมชัย จิตสุชนและคณะ (2551 : 1-2) พบว่า สมาชิกในครัวเรือนจะมีระดับรายได้และค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้นในช่วงอายุ 15-39 ปี โดยเฉพาะบุคคลที่มีอายุระหว่าง 35-39 ปี มีระดับรายได้ และค่าใช้จ่ายสูงที่สุด หลังจากนั้นรายได้และค่าใช้จ่ายของบุคคลจะค่อยๆ ลดลงจน เมื่อ เข้าสู่วัยสูงอายุ 60 ปีขึ้นไป ในขณะที่เดียวกันบุคคลที่มีอายุตั้งแต่ 40 ปีขึ้นไป จะเป็นช่วงที่เริ่มมีการออมเงินเพิ่มสูงขึ้น และมีหนี้สินเพิ่มสูงขึ้นด้วยเช่นกัน ซึ่งบุคคลจะมีเงินออมพร้อมกับมีหนี้สินสูงสุดในช่วงอายุ 45-54 ปี หลังจากนั้นการออมเงินของบุคคลจะเริ่มลดลง หนี้สินคงเหลือของบุคคลจะค่อยๆ ลดลงเรื่อยๆ เช่นเดียวกัน ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของสุระชัย เชื้อลิ้นฟ้า (2550 : 45) พบว่า อายุของหัวหน้าครัวเรือนมีลักษณะเป็นไปตามทฤษฎีวัฏจักรชีวิตและยังพบว่าระดับการศึกษา อาชีพ เพศของหัวหน้าครัวเรือน และอัตราการเป็นภาระมีความสัมพันธ์ทางบวกกับความเป็นไปได้ที่จะเป็นหนี้ จากผลที่ได้ สามารถอธิบายได้ว่าครัวเรือนที่มีจำนวนเด็กและผู้สูงอายุซึ่งไม่สามารถหารายได้ได้นั้น เป็นตัวสะท้อนถึงภาระให้ครัวเรือนที่ต้องให้ความอุปการะเลี้ยงดู ทำให้รายจ่ายของครัวเรือนเพิ่มขึ้นจากการศึกษาของธัญชนก ปะวะละ (2551 : 102) และสุกานดา กลิ่นขจร นรรัฐ รื่นกวี (2555 : 98) พบว่า อาชีพหลักและความสามารถในการบริหารจัดการมีความสำคัญต่อภาระหนี้สินของเกษตรกรมากที่สุด ในทำนองเดียวกับ บุญธรรม ราชรักษ์ (2548 : 50-51) ที่กล่าวว่า ลัทธิบริโภคนิยม เกิดจากการเอาอย่างและการกระตุ้นส่งเสริมการบริโภคของระบบทุนนิยม ที่ต้องการกำไรมาก จึงต้องผลิตมาก ขายให้ได้มาก กระตุ้นให้คนบริโภคมากๆ ในระบบตลาดทุนนิยมจึงเต็มไปด้วยการโฆษณาเชิญชวนให้คนบริโภคกลุ่มคนที่อยากได้อะไรบริโภค แต่รายได้น้อย จึงมักถูกกระตุ้นให้ใช้จ่ายเกินตัว เป็นหนี้สิน ตกอยู่ในวังวนของความยากจนได้ การศึกษาและทักษะ ผู้มีความรู้รอบด้านขาดทักษะทางอาชีพ โอกาสที่จะมีงานทำที่ดีมีรายได้ดีก็จะมีน้อย และมีโอกาสที่จะเป็นคนยากจนมากกว่าผู้มีความรู้วัฒนธรรมและประเพณีค่านิยมและประเพณีบางอย่างส่งเสริมความสิ้นเปลืองและนำไปสู่ภาวะหนี้สิน เช่นการจัดงานบวช งานศพ งานแต่งงานที่เกินตัวเกินฐานะ เป็นต้น

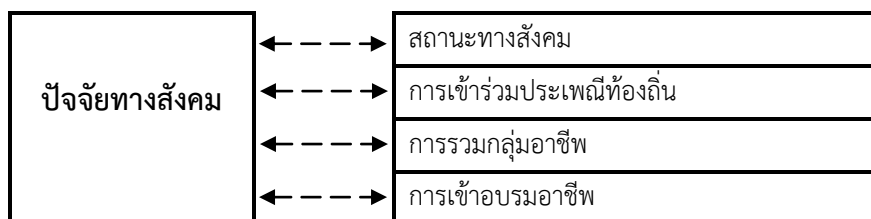

แผนภาพที่ 4 สาเหตุหนี้สินจากปัจจัยเศรษฐกิจ

3. สาเหตุหนี้สินจากปัจจัยทางเศรษฐกิจที่ผ่านมาประชากรในประเทศกำลังพัฒนา ประสบความยากจนจากปัญหานี้สินที่สะสมมานาน เนื่องจากส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรรายย่อย ขาดปัจจัยทางเศรษฐกิจ (วิทยา เจียรพันธุ์ และคณะ, 2553 : 20-21) โดยมีข้อจำกัดเรื่องคุณภาพและขนาดของที่ดินการเกษตรซึ่งเป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญของครัวเรือน ประกอบกับความจำกัดในเรื่องความรู้ในการพัฒนาปรับปรุงคุณภาพดิน ตลอดจนความรู้ในการปลูกพืชที่เหมาะสม และข้อจำกัดด้านการตลาด รวมทั้งความมั่งคอดทุน เกษตรกรจึงมีรายได้น้อยไม่เหลือพอที่จะชำระหนี้ เกษตรกรส่วนใหญ่ตกเป็นหนี้สินเนื่องจากครัวเรือนมีที่ดินการเกษตรขนาดเล็กจึงมีรายได้น้อย ไม่มีเหลือที่จะนำมาใช้หนี้ ประกอบกับราคาของผลผลิตการเกษตรตกต่ำ ไม่แน่นอนและยากต่อการพยากรณ์เมื่อเป็นเช่นนี้ ความสามารถของเกษตรกรในการเพิ่มรายได้จึงลดน้อยลงนอกจากนี้ สภาพการณ์ปัจจุบันของทรัพยากรธรรมชาติไม่เอื้อต่อการผลิตทางการเกษตรและมีปัญหาเพิ่มขึ้นทุกปี ระบบนิเวศได้รับผลกระทบจากการทำลายป่า คุณภาพดินและน้ำตามธรรมชาติเสื่อมลง เกษตรกรส่วนใหญ่ต้องพึ่งน้ำฝนเพียงอย่างเดียวซึ่งมีคุณภาพเสื่อมลง เนื่องจากการปนเปื้อนเคมีวัตถุที่ปล่อยออกมาจากภาคอุตสาหกรรม ระบบการเกษตรของไทยยังเป็นระบบการปลูกพืชเชิงเดี่ยว ขาดการบำรุงดินให้มีคุณภาพดีอย่างต่อเนื่องด้วยวิธีการที่เหมาะสม จึงส่งผลให้เกิดความแตกต่างทางด้านรายได้ระหว่างเกษตรกรและกลุ่มผู้ประกอบการอื่น สอดคล้องกับผลการวิเคราะห์ปัญหาสำคัญในสังคมไทยซึ่งได้ให้ข้อสรุปที่เป็นพื้นฐานของปัญหาความยากจนของเกษตรกรจากปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจสองประการ คือประการแรก ได้แก่ การไม่มีที่ดินทำกิน ปัญหาการขาดแคลนปัจจัยการผลิตที่มีคุณภาพส่งผลให้ประสิทธิภาพการผลิตตกต่ำ

ผลผลิตต่อไร่ น้อย ไม่สามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ (น้ำ ดิน ป่า) การขาดแคลนเงินทุนและเทคโนโลยี ทำให้ศักยภาพการผลิตต่ำ ผลผลิตต่ำ ส่งผลให้รายได้ต่ำไม่พอเลี้ยงชีพ ประการที่สอง คือปัญหาด้านการตลาดเพื่อรับซื้อผลผลิตของเกษตรกร นอกจากนี้ยังถูกพ่อค้าคนกลางดักตวงผลประโยชน์จากการรับซื้อผลผลิตการเกษตรจากเกษตรกรในราคาที่ไม่เป็นธรรมจากข้อมูลการวิจัยของปณิภัต ปวีณ วรรณคุณรักษ์ (2558 : 35-37) ยังได้ข้อสรุปเกี่ยวกับปัจจัยที่นำคนไทยไปสู่การก่อกวนนี้ ได้แก่ ความสัมพันธ์ที่ทำให้เกิดความไม่เสมอภาคทางเศรษฐกิจ การเมืองและสังคม กล่าวคือ ในความสัมพันธ์ที่ไม่เสมอภาคนี้ คนที่ได้เปรียบคือคนกลุ่มน้อยในสังคมที่มีอำนาจทางเศรษฐกิจและการเมือง โดยสามารถควบคุมทั้งทุนและอำนาจทางการเมืองเป็นกลุ่มคนที่สามารถใช้กลไกตลาดและกลไกอำนาจทางการเมืองเพื่อดูดดึงผลประโยชน์สู่ตน ทำให้คนส่วนใหญ่เสียเปรียบ เป็นที่มาของความจนและความด้อยโอกาสของคนจำนวนมาก เช่น การดูดซับรายได้คนส่วนใหญ่ไปสู่คนส่วนน้อย โดยกลุ่มคนส่วนน้อยเหล่านี้จะดูดดึงปัจจัยการผลิตต่างๆ ทรัพยากรต่างๆ ของสังคมไปไว้ที่กลุ่มของตน ขณะที่คนจนเข้าไม่ถึงทรัพยากร คนที่เคยเข้าถึงก็ถูกแย่งชิงไป เช่น น้ำถูกระบบเขื่อนไฟฟ้าแย่งชิงไปใช้ในภาคอุตสาหกรรมในเมือง คนชนบทที่เคยใช้ประโยชน์ก็ได้ประโยชน์น้อยลง เป็นต้น ความเติบโตทางเศรษฐกิจจึงไปกระจุกตัวอยู่กับคนส่วนน้อยซึ่งเป็นกลุ่มคนรวย ทำให้คนรวยกับคนจนมีช่องว่างห่างกันมากขึ้น พฤติกรรมการเป็นหนี้ทั้งในระดับบุคคลและระดับครัวเรือนในกลุ่มต่างๆ สอดคล้องกับบุญธรรม ราชรักษ์ (2548 : 50-51) ที่ได้กล่าวถึงสาเหตุของปัญหาหนี้สิน ไว้ว่าปัจจัยการผลิต 2 ปัจจัย ได้แก่ปัจจัยการผลิตตามธรรมชาติคือ น้ำฝน ฟ้า อากาศ ป่าไม้และสภาพแวดล้อมที่เอื้ออำนวยต่อการผลิตและที่เป็นอุปสรรคต่อการผลิต ชุมชนที่ตั้งอยู่ในเขตภูมิศาสตร์ที่เอื้ออำนวยต่อการผลิต โดยเฉพาะการผลิตทางเกษตร และปัจจัยการผลิตส่วนบุคคล เช่น การไม่มีที่ดินไม่มีเครื่องมือการผลิต ไม่มีทรัพย์สิน ไม่มีเงินทุนทำกิน แนวทางการพัฒนา ซึ่งเน้นความเติบโตที่ไม่สมดุลโดยส่งเสริมภาคอุตสาหกรรม ทอดทิ้งภาคเกษตร การส่งเสริมสิทธิประโยชน์ภาคอุตสาหกรรม ในขณะที่ไม่ได้ส่งเสริมภาคเกษตรอย่างจริงจัง รายได้ของประชาชนจึงไปกระจุกตัวอยู่ที่ภาคอุตสาหกรรม การค้าและการบริการ และกลไกเศรษฐกิจทุนนิยมที่ไร้ความเป็นธรรมทำให้ผู้ร่ำรวยมากมีอำนาจซื้อ มาก ใช้ทรัพยากรความมั่งคั่งของชาติได้มาก ในขณะที่คนจนมีกำลังซื้อน้อยมีโอกาสน้อย ก็จะได้รับแบ่งปันน้อย และผลการศึกษาของชนิษฐา วณะสุข และคณะ (2557 : 125) พบว่า หากรายได้เกษตรกรมีแนวโน้มหดตัวจากราคาสินค้าเกษตร

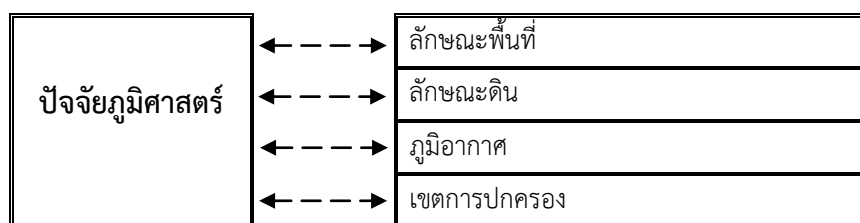
สำคัญคือ ยางพารา ปาล์มน้ำมันที่ลดลงอาจกระทบต่อความสามารถในการชำระหนี้ในอนาคต จนทำให้เสถียรภาพครัวเรือนมีความเปราะบางมากขึ้น

แผนภาพที่ 5 สาเหตุหนี้สินจากปัจจัยทางสังคม

4. สาเหตุหนี้สินจากปัจจัยภูมิศาสตร์สถานที่ตั้งทางภูมิศาสตร์เป็นปัจจัยทางสังคมที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่เป็นสาเหตุของความยากจนที่นำไปสู่การเกิดหนี้สิน (วิทยา เจียรพันธุ์ และคณะ, 2553 : 20) เนื่องจากสภาพทางภูมิศาสตร์ที่แตกต่างกันจะส่งผลต่อการประกอบอาชีพของประชาชนที่ต่างกัน ดังกรณีในภาคตะวันออกเฉียงเหนือซึ่งเกษตรกรส่วนใหญ่ทำนาทำไร่จึงมีฐานะที่ยากจนกว่าเกษตรกรชาวสวนยางพาราและปาล์มน้ำมันในภาคใต้ เป็นต้น นอกจากนี้ สภาพทางภูมิศาสตร์ยังเป็นปัจจัยที่กำหนดระบบคิดของประชาชนที่แตกต่างกันในแต่ละภูมิภาค ความหมายของคำภูมิสังคม ที่พระราชทานโดยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชว่า ภูมิ คือ ภูมิศาสตร์ สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ส่วนสังคม หมายถึง ประชาชนในแต่ละพื้นที่จะคิดไม่เหมือนกัน ปัจจัยทางด้านพื้นที่ที่มีผลต่อการกำหนดการเป็นหนี้หรือไม่เป็นหนี้ของครัวเรือน ซึ่งจะเห็นได้จากผลการศึกษาของยรรยง ไทยเจริญ และคณะ (2547 : 1) กล่าวคือ ครัวเรือนในภาคกลาง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคใต้มีความต้องการกู้เงินมากกว่าครัวเรือนในกรุงเทพมหานครอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ นอกจากนี้ สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร (2549 : 6) ได้ทำการศึกษาเฉพาะครัวเรือนที่ยากจน พบว่า ภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นภาคที่มีครัวเรือนมีหนี้สินสูงที่สุดคือประมาณร้อยละ 76 ของครัวเรือนยากจนในภาค ส่วนภาคใต้เป็นภาคที่มีมูลค่าหนี้สินเฉลี่ยต่อครัวเรือนสูงที่สุดเฉลี่ยประมาณ 55,337 บาท ต่อครัวเรือนจากการรายงานสถิติความยากจนของสำนักงานสถิติแห่งชาติ (2555 : 1) ได้ศึกษา ลักษณะทางภูมิศาสตร์ ภาค และเขตการปกครอง ที่มีผลต่อการเป็นหนี้สิน พบว่า ภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นภาคที่มีรายได้เฉลี่ยต่ำที่สุดและประชาชนมีหนี้สินมากรองจากกรุงเทพและปริมลฑล เนื่องจากเป็นภาคที่ประชาชน

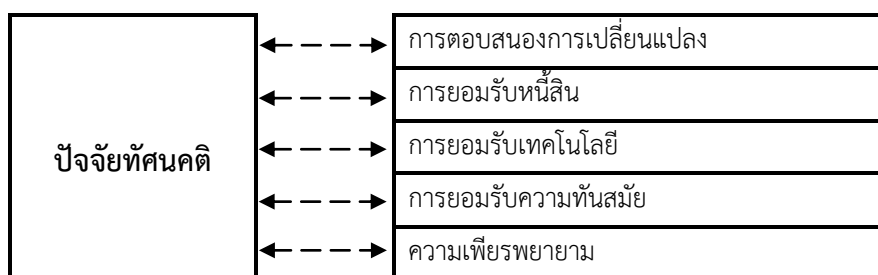
ที่การเกษตรมากที่สุด และสภาพพื้นที่ที่มีความแห้งแล้งขาดระบบชลประทานจึงทำให้เกษตรกรทำการเพาะปลูกได้ผลผลิตน้อยดังจะเห็นได้จากผลผลิตข้าวมีผลผลิตต่อไร่ที่ต่ำที่สุดภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีพื้นที่ครอบคลุมพื้นที่มากที่สุดในประเทศไทย เศรษฐกิจของภาคขึ้นอยู่กับเกษตรกรรมและการค้าปลีกค้าส่ง โดยร้อยละ 80 ของประชากร ประกอบอาชีพทางการเกษตร ทำไร่ทำนา ภูมิประเทศส่วนใหญ่มีลักษณะเป็นดินทราย ภูมิอากาศมีความผันผวนสูง ประสบกับปัญหาภัยแล้งและน้ำท่วมอยู่บ่อยครั้ง ซึ่งการทำเกษตรกรรมนั้นต้องขึ้นอยู่กับดินฟ้าอากาศอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ จึงเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกษตรกรมีรายได้ต่อหัวต่ำมาก พบว่า ครัวเรือนเกษตรกรที่อยู่ในเขตเทศบาลมีโอกาที่จะเป็นหนี้้น้อยกว่าครัวเรือนนอกเขตเทศบาลประมาณร้อยละ 71.1 เมื่อมีการควบคุมปัจจัยอื่น ซึ่งแน่นอนว่าในเขตเทศบาลมีความเจริญมากกว่านอกเขตเทศบาล โดยสมาชิกในครัวเรือนเกษตรกรที่อยู่ในเขตเทศบาลสามารถทำอาชีพเสริมอื่นๆ ที่สร้างรายได้ และรู้เท่าทันกลไกราคาสินค้าเกษตร หรือถูกเอารัดเอาเปรียบจากพ่อค้าคนกลางน้อยกว่าครัวเรือนเกษตรกรที่อยู่ในพื้นที่ห่างไกลความเจริญ ครัวเรือนเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคเหนือ และภาคกลาง มีโอกาสเป็นหนี้้นมากกว่าภาคใต้ ประมาณ 6.3 เท่า 4.6 เท่า และ 2.6 เท่าตามลำดับ เมื่อมีการควบคุมปัจจัยอื่น ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากครัวเรือนเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคเหนือ และภาคกลางมีอาชีพ ทำนา ทำไร่ เป็นส่วนใหญ่ซึ่งผลผลิตที่ได้จากการทำนา ทำไร่นี้ขึ้นอยู่กับดิน ฟ้าอากาศ และปริมาณน้ำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งภาคตะวันออกเฉียงเหนือมักจะประสบกับปัญหาภัยแล้งบ่อยครั้งในขณะที่ภาคใต้ค่อนข้างอุดมสมบูรณ์มากกว่า ฝนตกตลอดปี และภาคใต้ยังมีการปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น ยางพารา ปาล์ม เป็นต้น ส่งผลให้ครัวเรือนเกษตรกรในภาคใต้มีรายได้สูงกว่าภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งจะเห็นได้จากระดับรายได้เฉลี่ยของครัวเรือนเกษตรกรที่เป็นหนี้ ในปี 2554 ที่พบว่าครัวเรือนเกษตรกรที่อยู่ในภาคใต้ ภาคกลาง ภาคเหนือ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2560 :7)

แผนภาพที่ 6 สาเหตุหนี้สินจากปัจจัยภูมิศาสตร์

5. สาเหตุหนี้สินจากปัจจัยทางทัศนคติ นิสัยหรือพฤติกรรมปัจจัยทางด้านนิสัยหรือพฤติกรรมของบุคคลและสมาชิกในครอบครัวเป็นสาเหตุสำคัญอีกสาเหตุหนึ่งที่ส่งผลต่อการเกิดหนี้สิน ผลการศึกษาของวิทยา เจียรพันธุ์ และคณะ (2553 : 16-17) สรุปสาเหตุสำคัญได้แก่ ความเกียจคร้าน ติดอบายมุข เช่น เล่นการพนัน ติดสุรา เที่ยวโสเภณี ใช้จ่ายฟุ่มเฟือย ฯลฯ ทำให้ตนเองและสมาชิกในครอบครัวต้องตกเป็นหนี้สินล้นพ้นตัว สอดคล้องกับรายงานผลการศึกษาของสำนักงานสถิติแห่งชาติ (2555 : 1-2) และรายงานผลการศึกษาของบุญหลาย ศรีมุงคุณ และคณะ (2551 : 30) ได้อธิบายถึงสาเหตุของหนี้สินจากพฤติกรรมส่วนบุคคลว่าเกิดจาก ความเชื่อการติดอบายมุข ขาดความรอบคอบในการใช้ชีวิตเลียนแบบการบริโภคสิ่งฟุ่มเฟือยต่างๆ ปัญหาหนี้สินภาคครัวเรือนของเกษตรกรในชนบทส่วนหนึ่งมีสาเหตุเชิงพฤติกรรมจากการกู้ยืมเงินแล้วใช้จ่ายเงินไปในทางที่ไม่ก่อให้เกิดประโยชน์ในทางเศรษฐกิจ เช่น จัดงานบุญงานกุศลซื้อสิ่งเสพติดและอบายมุข ซื้อสิ่งอำนวยความสะดวกที่ไม่จำเป็น การนำไปใช้คืนหนี้สินเดิมแก่เจ้าหนี้เงินกู้ในและนอกระบบแทนการลดรายจ่ายและเพิ่มการออมเพื่อลดภาระหนี้รวมถึงสังคมไทยเชื่อบาปบุญคุณโทษ และเชื่อในเรื่องกฎแห่งกรรม ถูกปลูกฝังความเชื่อที่สืบทอดกันมาจนกลายเป็นค่านิยมและวัฒนธรรมของสังคมไทยว่า สาเหตุที่ในชาตินี้มีฐานะยากจนก็เนื่องมาจากชาติก่อนทำบุญมาน้อย ดังนั้นความคิดของคนจนที่จะต้องสู้เพื่อเอาชนะความยากจนจึงไม่ค่อยจะมีเพราะเชื่อในกฎแห่งกรรม สอดคล้องกับบุญธรรม ราชรักษ์ (2548 : 50-51) ที่วิเคราะห์ไว้ว่า คนที่เกียจคร้านการทำงาน ผักใฝ่อบายมุขใช้จ่ายเงินเกินตัว ไม่รู้จักภาวะพอเพียง ไม่อดทนทำมาหากิน ก็ย่อมต้องประสบภาวะความยากจนได้โดยง่าย ถ้ามีครอบครัวขนาดใหญ่แต่หัวหน้าครอบครัวมีความรู้จำกัดทักษะการทำมาหากินมีน้อย สมาชิกในครอบครัวต่างก็ขาดการศึกษา ครอบครัวนั้นก็มักจะกลายเป็นครอบครัวยากจนหากพิจารณาถึงค่านิยมและวัฒนธรรมในสังคมไทยโดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมชนบท ยังพบว่า ค่านิยมและวัฒนธรรมไทยหลายอย่างอาจเป็นมูลเหตุของความยากจนและหนี้สิน อาทิคนไทยมีลักษณะชอบเสี่ยงและชอบเล่นการพนัน ชอบการทำบุญให้ทานโดยหวังผลในชาติหน้า ชอบหาความสนุกสนานรื่นเริงการใช้จ่ายทรัพย์สินในปัจจุบันอย่างฟุ่มเฟือยโดยไม่คิดที่จะเก็บรักษาเอาไว้เพื่ออนาคต การขาดการวางแผนทางการเงิน รวมทั้งอาชีพการเกษตรยังเป็นอาชีพที่มีความเสี่ยงสูงอยู่ในตัวเอง เมื่อเกิดภัยธรรมชาติฝนแล้งหรือน้ำท่วมจนเกิดปัญหาความขาดแคลนปัจจัยสี่จึงทำให้ต้องกู้หนี้ยืมสินมาใช้จ่ายเพื่อความอยู่รอด ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของปิ่นภักดิ์ รณรงคร์รักษ์ (2558 : 35-

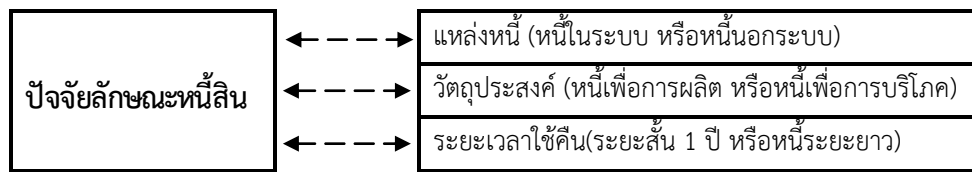
36) ได้ศึกษาพบว่า เกษตรกรที่มีทัศนคติต่อการเป็นหนี้ในเชิงบวกมีโอกาสที่ระดับหนี้สินและภาวะการเป็นหนี้มากขึ้น สรุปได้ว่า ปัจจัยหนึ่งที่นำคนไทยไปสู่ความยากจนและด้อยโอกาสนั้น ได้แก่ ท่าทีต่อชีวิต ซึ่งเป็นปัจจัยทางจิตลักษณะของบุคคลโดยมีทัศนคติและค่านิยมต่อการมองโลกและใช้ชีวิตโดยอาศัยกระบวนการเรียนรู้ของบุคคลตั้งแต่อดีต เป็นทักษะในการมองโลกมองชีวิตของแต่ละบุคคล บุคคลใดเห็นว่าอุปสรรคและปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นนั้นถ้าใช้ความพยายามต่อสู้ ไม่ท้อถอย บุคคลนั้นก็มีโอกาสที่จะบรรเทาความยากจนต่างๆ ได้ ดีกว่าบุคคลที่ท้อถอย เหนื่อยหน่าย พ่ายแพ้ ไม่แก้ไข ทอดอาลัยหมดความพยายามที่จะคิดทำมาหากิน ปล่อยชีวิตไปติดบ่วงอกุศลกรรมต่างๆ จนกลายเป็นบุคคลที่ถูกเรียกว่ามีพฤติกรรมเปี่ยงเบน บุคคลประเภทนี้เองที่เป็นที่มาของคำว่า จน-โง่-เจ็บ

แผนภาพที่ 7 สาเหตุหนี้สินจากปัจจัยทางทัศนคติ

6. ปัจจัยทางลักษณะหนี้สิน ปัจจัยลักษณะหนี้สินของเกษตรกรที่มีผลผูกพันในการใช้ชำระหนี้สิน พบว่า แหล่งเงินกู้ ผลการศึกษาของสำนักงานสถิติแห่งชาติ (2560 : 22) พิจารณาถึงแหล่งเงินกู้ยืมของครัวเรือนเกษตรกรที่เป็นหนี้ พบว่า ครัวเรือนเกษตรกรที่เป็นหนี้ส่วนมากกู้ยืมเงินผ่านแหล่งเงินกู้เงินในระบบมากกว่านอกระบบ โดยในปี 2550 มีการกู้ในระบบร้อยละ 83.9 และในปี 2558 เพิ่มขึ้นเป็น 93.9 ซึ่งเป็นไปตามที่รัฐบาลให้ความสำคัญและมีการผลักดันให้ลดการกู้เงินนอกระบบ และเมื่อพิจารณาแหล่งเงินกู้ในระบบ ปี 2550-2558 พบว่าครัวเรือนเกษตรกรที่เป็นหนี้มากกว่าครึ่งหนึ่งกู้ยืมจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร รองลงมาคือ กู้จากกองทุนหมู่บ้าน/ชุมชนเมือง สถาบันการเงินและแหล่งเงินทุนอื่น สหกรณ์ออมทรัพย์/สวัสดิการหน่วยงานบุคคลอื่นภายนอกครัวเรือน ธนาคารพาณิชย์ และธนาคารอาคารสงเคราะห์/ธนาคารออมสิน ตามลำดับ ต่อมา วิทยา เจริญพันธ์ และคณะ (2553 : 1-5) และอรรถพล อรรถวรเดช และคณะ (2554 : 1-2) ได้อธิบายว่า หนี้นอกระบบคือหนี้ที่ไม่ชอบด้วยกฎหมาย เอาไว้เอาเปรียบลูกหนี้ ส่วนหนี้ในระบบ คือ หนี้ที่ถูกต้องตาม

กฎหมาย สัญญาระบุไว้เท่าไร ลูกหนี้ก็ได้รับเงินตามที่ระบุไว้ในสัญญา และเจ้าหนี้ก็เรียกเก็บดอกเบี้ยไม่เกินที่กฎหมายกำหนด โดยเจ้าหนี้ประเภทนี้แบ่งเป็นสามประเภทคือ 1) เจ้าหนี้สถาบันการเงินที่เป็นธนาคาร (แบงก์) ได้แก่ ธนาคารต่างๆ ที่ให้บริการสินเชื่อ 2) เจ้าหนี้สถาบันการเงินที่ไม่ใช่ธนาคาร (นินแบงก์) เช่น บริษัทผู้ให้บริการสินเชื่อต่างๆ ทั้งสินเชื่อเงินสด สินเชื่อเช่าซื้อ หรือบัตรเครดิต 3) เจ้าหนี้ที่เป็นบุคคลธรรมดาซึ่งให้กู้ยืมเงิน สำหรับดอกเบี้ยที่กฎหมายกำหนดอนุญาตให้เจ้าหนี้เรียกเก็บจากลูกหนี้ได้นั้น ถ้าเป็นเจ้าหนี้สถาบันการเงินทั้งแบงก์และนินแบงก์ ก็จะคิดดอกเบี้ยได้ตามที่กระทรวงการคลังกำหนด ส่วนเจ้าหนี้ที่เป็นบุคคลทั่วไป กฎหมายให้คิดดอกเบี้ยได้ไม่เกินร้อยละสิบห้าต่อปีหรือร้อยละห้าต่อเดือนเท่านั้น ถ้าสัญญาเงินกู้ที่เขียนเป็นลายลักษณ์อักษรฉบับใดระบุดอกเบี้ยเกินร้อยละสิบห้าต่อปีดอกเบี้ยทั้งหมดถือเป็นโมฆะ เฉพาะแต่เงินต้นเท่านั้นที่มีผลฟ้องร้องกันได้ ด้านวัตถุประสงค์ของการกู้ยืม สอดคล้องกับงานวิจัยของปัทมปวีณ รมณรงค์นุรักษ์ (2558 : 30) ได้ศึกษาพบว่า สาเหตุของการก่อหนี้ที่สำคัญคือ หนี้จากต้นทุนทางการเกษตร หนี้เพื่อการศึกษาบุตรหลาน หนี้เพื่อการเช่าซื้อยานพาหนะ หนี้เพื่อนำไปชำระหนี้เดิม หนี้เพื่อการรักษาพยาบาล หนี้เพื่อการซ่อมแซมบ้าน หนี้เพื่อผ่อนซื้อเครื่องใช้ไฟฟ้า และหนี้สินจากการผ่อนชำระเคสสถาน ตามลำดับในขณะที่ประเภทของหนี้ที่ส่งผลต่อมูลค่าหนี้สินอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติคือ หนี้ที่เกิดจากต้นทุนทางการเกษตร ผลการศึกษาของ สำนักงานสถิติแห่งชาติ (2560 : 24) พบว่า สำหรับวัตถุประสงค์ของการกู้ยืมของครัวเรือนเกษตรที่เป็นหนี้ส่วนใหญ่กู้ยืมเพื่อใช้ทำการเกษตรมากที่สุด รองลงมาเพื่อใช้จ่ายเพื่อการอุปโภคบริโภคอื่นๆ ในครัวเรือน ซื้อ/เช่าซื้อบ้าน/ที่ดินใช้ประกอบธุรกิจ ใช้ในการศึกษา อื่นๆ ตามลำดับ เมื่อพิจารณาวัตถุประสงค์ของการกู้ยืมตามรายการ ในปี 2558 พบว่า ครัวเรือนเกษตรที่เป็นหนี้เกือบทุกภาคมีวัตถุประสงค์ในการกู้ยืม เพื่อใช้ทำการเกษตรมากที่สุด รองลงมาเพื่อใช้จ่ายเพื่อการอุปโภคบริโภคอื่นๆ ในครัวเรือน ซื้อ/เช่าซื้อบ้าน/ที่ดิน ใช้ประกอบธุรกิจใช้ในการศึกษาอื่นๆ ตามลำดับเมื่อสภาพสังคมเปลี่ยนไปในลักษณะต้องพึ่งตนเองมากขึ้น ประกอบกับประสบเหตุการณ์เฉพาะหน้าที่เกิดขึ้นแต่ไม่มีเงินทองที่เก็บออมสะสมไว้ จึงจำเป็นต้องใช้วิธีหยิบยืมกู้หนี้ยืมสิน จนต้องเสียดอกเบี้ยในอัตราที่สูงกลายเป็นปัญหาหนี้สินในที่สุด

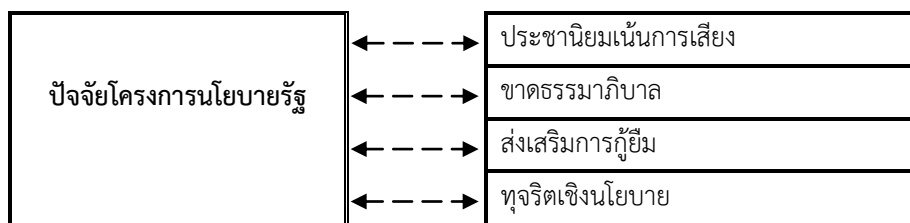

แผนภาพที่ 8 สาเหตุหนี้สินจากปัจจัยลักษณะหนี้

7. สาเหตุจากปัจจัยโครงการนโยบายรัฐปัจจัยที่มีส่วนสำคัญในการสร้างภาระหนี้สินให้กับเกษตรกรคือการเข้าร่วมในโครงการพิเศษตามนโยบายของรัฐบาล ปราบปรามการฉ้อโกงหนี้สินของเกษตรกรไทยมีแนวโน้มทวีความรุนแรง เนื่องจากที่ผ่านมาเกษตรกรในภาคชนบทมีการตอบรับเป็นอย่างดีต่อนโยบายประชานิยมของรัฐบาลเพื่อกระตุ้นการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศโดยผ่านโครงการต่างๆ (ศิริรัตน์ เจนศิริศักดิ์, 2554 : 271-280) เช่น โครงการรถคันแรก โครงการพักชำระหนี้ โครงการกองทุนหมู่บ้าน ฯลฯ โครงการดังกล่าวเอื้ออำนวยให้เกษตรกรกู้ยืมได้สะดวก โดยมีได้คำนึงถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นในอนาคตว่ากู้เงินไปแล้วจะมีขีดความสามารถในการชำระหนี้คืน หรือไม่ หรือความตั้งใจที่จะชำระหนี้เงินกู้ ดังกล่าวคืนให้แก่สถาบันการเงินผู้ให้กู้หรือไม่เพียงใด บุญธรรม ราชรักษ์ (2548 : 50-51) เห็นว่า ปัจจัยทางการเมือง เป็นสาเหตุของปัญหาหนี้สิน ได้แก่ การไม่มีดุลยภาพในความสัมพันธ์เชิงอำนาจ คือคนบางกลุ่มมีอำนาจมากเกินไป มีอภิสิทธิ์มากเกินไป จึงใช้อำนาจและอภิสิทธิ์นั้นเอาเปรียบคนอื่นทางเศรษฐกิจ

ดังนั้น สังคมจึงต้องสร้างระบบดุลอำนาจที่เหมาะสม ต้องให้ประชาชนมีอำนาจทางสังคมและการเมืองมากขึ้น โดยการสร้างองค์กรมวลชน องค์กรอาชีพ ความเข้มแข็งของชุมชนที่ทำให้ดุลอำนาจในสังคมมีภาวะสมดุลมากขึ้น เพื่อป้องกันมิให้คนบางกลุ่มใช้อำนาจและอภิสิทธิ์เอาเปรียบคนกลุ่มอื่นๆ ที่ด้วยสิทธิด้อยอำนาจ ระบบบริหารและการปกครอง ถ้านักการเมืองและผู้มีอำนาจรัฐ ก็มักจะใช้อำนาจและกลไกทางการเมือง กลไกราชการเอาเปรียบผู้อื่นต่อไป ถ้ากลไกการเมืองและกลไกราชการไม่โปร่งใส ก็จะไม่เอื้อประโยชน์ต่อประชาชน จิตสำนึกทางการเมืองของประชาชน การไม่เข้าใจในสิทธิและหน้าที่ของตนเอง และผู้อื่น มีความรักชาติรักประชาธิปไตย รักชุมชนของตนเอง และพร้อมที่จะต่อสู้ทางการเมือง เพื่อแก้ปัญหาให้แก่ตนเองและส่วนรวม แต่ถ้าประชาชนไม่มีจิตสำนึกทางการเมือง ก็จะตกเป็นเครื่องมือทางการเมืองของผู้ได้เปรียบในสังคม ผู้ได้เปรียบนั้นก็จะเอาเปรียบคนอื่น ในสังคมต่อไป จากสภาพการณ์ปัญหาหนี้สินของชาวนาไทยดังกล่าวข้างต้น สอดคล้อง

กับงานวิจัยของปิ่นภวิณ วรรณคุณรักษ์ (2558 : 35) และงานวิจัยของวิทยา เจียรพันธุ์ และคณะ (2553 : 21-22) ได้พบว่า เกษตรกรที่เคยเข้าร่วมโครงการนโยบายอุดหนุนด้านราคาผลผลิตมีแนวโน้มมีมูลค่าหนี้สินและสถานะการเป็นหนี้มาก เนื่องจาก ปัจจัยจากการเข้าร่วมโครงการตามนโยบายรัฐเพื่อหวังผลประโยชน์ทางสังคม เศรษฐกิจและการเมืองทั้งจากภาครัฐเองในฐานะผู้ให้และประชาชนในฐานะผู้รับเป็นมูลเหตุซ้ำเติมให้เกษตรกรในชนบทประสบปัญหาหนี้สินและความยากจนมากยิ่งขึ้น จากการดำเนินโครงการตามนโยบายที่ได้ทำการหาเสียงเอาไว้กับประชาชนของพรรคเพื่อไทย ทั้งที่เป็นโครงการแก้ไขปัญหาด้านเศรษฐกิจและโครงการทางสังคมซึ่งเป็นนโยบายประชานิยม จึงมีนัยสำคัญที่แสดงให้เห็นว่าหนี้สินของเกษตรกรในชนบทยังคงอยู่ในสถานะที่รุนแรง

แผนภาพที่ 9 สาเหตุหนี้สินจากปัจจัยโครงการนโยบายรัฐ

สรุป

1. สถานภาพความรู้ปัจจุบันของหนี้สินครัวเรือนเกษตรกรไทย

จากการศึกษาสถานภาพความรู้ปัจจุบันนั้นสรุปได้ว่า หนี้สินครัวเรือนเกษตรกรคือภาระผูกพันทางการเงินที่ครัวเกษตรกรติดค้างอยู่จะต้องใช้ให้แก่เจ้าหนี้ตามข้อตกลงที่เจ้าหนี้ตกลงให้ลูกหนี้ยืมเงินจำนวนหนึ่งซึ่งมักมีการกำหนดระยะเวลาให้ลูกหนี้ปฏิบัติการชำระหนี้และมักต้องชำระดอกเบี้ยโดยมีลักษณะ เมื่อกล่าวถึงหนี้จะสื่อความหมายถึงภาระรายจ่ายในอนาคตที่ครัวเรือนเกษตรกรมีหน้าที่ต้องชำระคือแก่เจ้าหนี้ จำนวนหนี้สินของเกษตรกร เป็นการพิจารณาจำนวนหนี้สินของเกษตรกรที่มีผลผูกพันในการใช้ชำระหนี้สินพร้อมดอกเบี้ย สิ่งที่ความพิจารณาคือ ความสามารถในการชำระหนี้ของครัวเรือนเกษตรกร เป็นการพิจารณาความสามารถทางด้านรายได้หลังหักค่าใช้จ่ายชีวิตประจำวันเพื่อความอยู่รอด ซึ่งมีจำนวนมากพอต่อการใช้ชำระหนี้สินพร้อมดอกเบี้ย สามารถชำระได้ภายในระยะเวลาที่กำหนดโดยไม่ต้องกู้ยืมจากแหล่งอื่นมาชำระหนี้เดิม

หนี้สินครัวเรือนของเกษตรกรเป็นปัญหาเชิงโครงสร้างที่มีสาเหตุมาจากหลายปัจจัยประกอบกัน ปัจจัยสาเหตุที่ก่อให้เกิดหนี้สินครัวเรือนของเกษตรกรที่ครอบคลุมในทุกมิติ ได้แก่ 1) ปัจจัยส่วนบุคคล คือปัจจัยเฉพาะตัวและสมาชิกในครัวเรือนเป็นสำคัญ 2) ปัจจัยเศรษฐกิจ คือ ปัจจัยซึ่งเกิดจากมีที่ดินทำกินน้อยหรือไม่มีที่ดินทำกินเงินทุนต่ำไม่มีเงินออมรายได้ต่ำค่าใช้จ่ายสูง เป็นต้น 3) ปัจจัยทางสังคมคือ ปัจจัยที่เกิดขึ้นจากความแตกต่างในเรื่องของขนบธรรมเนียมประเพณีค่านิยมและวัฒนธรรมและการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นไปใช้ประกอบอาชีพ เป็นต้น 4) ปัจจัยภูมิศาสตร์ คือ ปัจจัยหนี้สินซึ่งเกิดจากการสภาพทางภูมิประเทศ ภูมิอากาศ ทรัพยากรในท้องถิ่น และรูปแบบการปกครอง 5) ปัจจัยทัศนคติคือ ปัจจัยหนี้สินซึ่งเกิดจากทัศนคติ นิสัยและพฤติกรรมเกี่ยวกับการขอการเปลี่ยนแปลงการยอมรับการเป็นหนี้การยอมรับเทคโนโลยี 6) ปัจจัยลักษณะหนี้คือ ปัจจัยหนี้สินซึ่งเกิดแหล่งเงินทุน และวัตถุประสงค์การกู้ยืมเงิน

2. ข้อสังเกตบางประการของหนี้สินครัวเรือนเกษตรกรไทย

2.1 หนี้สินของครัวเรือนเกษตรกร เกิดจากภาระค่าใช้จ่ายจากการดำเนินชีวิตประจำวันของครัวเรือนเกษตรกรมีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้นในขณะที่รายได้ของเกษตรกรเองกลับมีรายได้น้อย ไม่แน่นอน เนื่องจากการขึ้นราคาผลผลิตทางการเกษตรซึ่งเป็นอาหารของประชาชนเสียส่วนใหญ่จะส่งผลต่อการบริโภคและค่าใช้จ่ายของประชาชนทั่วไป ภาคการเกษตรจึงต้องแบกรับค่าใช้จ่ายไว้อย่างจนนำไปสู่การกู้หนี้ยืมสินมาใช้ในการผลิตและการดำเนินชีวิต

2.2 หนี้สินเป็นภาระผูกพันทางการเงินที่ครัวเรือนเกษตรกรติดค้างอยู่จะต้องใช้คือให้แก่เจ้าหนี้ ในลักษณะการนำรายได้ในอนาคตมาใช้ก่อน ซึ่งต้องแลกมาด้วยต้นทุน ดอกเบี้ยที่ต้องจ่ายคืนแก่เจ้าหนี้ หากในอนาคตเกษตรกรมีรายได้ไม่เพียงพอหรือมีรายได้ไม่ตามเป้าหมาย การชำระหนี้ก็อาจไม่เป็นไปตามสัญญา มีการผัดนัดชำระหนี้ ทั้งวันเวลา หรือจำนวนเงิน จนอาจส่งผลกระทบต่อความน่าเชื่อถือหรือเกิดการกู้ยืมเงินจากแหล่งอื่นมาใช้หนี้สินเก่า อันนำไปสู่วัฏจักร หนี้สินล้นพ้นตัว กู้หนี้ใหม่มาใช้หนี้เก่า กู้หนี้ในระบบไปใช้หนี้นอกระบบ หรือ กู้หนี้นอกระบบเพราะไม่มีหลักประกัน

2.3 สภาวะหนี้สินล้นพ้นตัว เกิดจากเกษตรกรมีหนี้สินเดิมเป็นภาระหนักอยู่ก่อนแล้ว ยังมีหนี้สินที่เกิดขึ้นใหม่จากนโยบายของรัฐผ่านสถาบันการเงิน ทำให้เกษตรกรส่วนใหญ่ซึ่งในอดีตเคยตกอยู่ในฐานะของการเป็นลูกหนี้เงินกู้นอกระบบกลับมีสภาพเป็นลูกหนี้

เงินกู้ในระบบ มีหนี้เงินกู้จากสถาบันการเงินในคราวเดียวกันหลายแห่ง หนี้สินดังกล่าวยังมีลักษณะเป็นวงจรแบบขยายตัวเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง

2.4 ภาครัฐมีส่วนสำคัญในปัญหาหนี้สิน เนื่องจากภาครัฐมักใช้การแก้ปัญหาเศรษฐกิจมหภาคโดยการขยายอำนาจซื้อโดยรวมเพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจของประเทศ ด้วยการกระตุ้นให้ภาคประชาชนเร่งการใช้จ่ายอุปโภคบริโภคของครัวเรือนให้เพิ่มสูงขึ้น เพื่อส่งผลให้เศรษฐกิจโดยรวมของประเทศเติบโตตาม คนยากจนส่วนใหญ่จึงถูกครอบงำด้วยกระแสบริโภคนิยม

2.5 การบริหารจัดการหนี้ที่ดี อาจจะเป็นการใช้เงินในอนาคตอย่างมั่นคง หรือการใช้จ่ายเงินด้วยต้นทุนที่ต่ำกว่า การมีหนี้มากหรือน้อยจึงไม่ใช่ปัญหาสำคัญ แต่การมีหนี้้นั้นก่อประโยชน์หรือทำให้มีรายได้เพิ่มหรือไม่ตั้งหากคือส่วนสำคัญ ที่เรียกว่า หนี้ก่อให้เกิดรายได้ หากหนี้ไม่เกิดรายได้ แต่เป็นการระดมจ่ายก็จะนำมาซึ่งรายจ่ายในอนาคตที่ต้องหารายได้ให้เพียงพอ หนี้ดีหรือไม่ดี ต้องพิจารณาจากความสามารถในการชำระหนี้ของลูกหนี้ ความสามารถในการหารายได้เพียงพอที่จะมีเงินมาชำระหนี้ได้ทันเวลาและจำนวนครบตามสัญญาหรือไม่

ปัจจัยส่วนบุคคล	⇒	จำนวนหนี้สิน
ปัจจัยเศรษฐกิจ		
ปัจจัยทางสังคม	⇒	ความสามารถในการชำระหนี้
ปัจจัยภูมิศาสตร์		
ปัจจัยทัศนคติ	⇒	⇕
ปัจจัยลักษณะหนี้สิน		การบริหารจัดการหนี้
ปัจจัยโครงการนโยบายรัฐ		

แผนภาพที่ 10 ข้อสังเกตของหนี้สินครัวเรือนเกษตรกรไทย

เอกสารอ้างอิง

ชนิษฐา วนะสุข และคณะ (2557). *หนี้ครัวเรือนกับเศรษฐกิจภาคใต้*. กรุงเทพมหานคร: ธนาคารแห่งประเทศไทย.

- ทานทิพย์ ดำรงวรารังกูร และคณะ. (2550). *การเกิดและเส้นทางหนี้สิน: ประสบการณ์ชาวบ้านและทางออก*. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ธัญชนก ปะวะละ. (2551). *การออมของครัวเรือนในภาคชนบทของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ*. วิทยานิพนธ์ปริญญาเศรษฐศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- บุญธรรม ราชรักษ์. (2548). *การคลังว่าด้วยการกระจายความเป็นธรรม*. (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- บุญหลาย ศรีมุงคุณ และคณะ. (2551). *การวิจัยกระบวนการแก้ไขปัญหาหนี้สินในครัวเรือนบ้านชมพูทอง ตำบลนาด่าน อำเภอสวรรคคูหา จังหวัดหนองบัวลำภู*. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ปณัฏ์ปวีณ รัตนรักษ์. (2558). *ปัจจัยที่ส่งผลต่อหนี้สินของเกษตรกรผู้ปลูกอ้อย ข้าว และมันสำปะหลัง: กรณีศึกษาเกษตรกรในเขตพื้นที่จังหวัดกาญจนบุรี และเพชรบุรี*. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- พิชญา ผลปราชญ์. (2553). *หนี้สินของครัวเรือนเกษตรกรในตำบลหนองแวงอำเภอด่านนคร จังหวัดสระแก้ว*. สารนิพนธ์เศรษฐศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- ภาวดี สุขวาสนะ และคณะ. (2552). *ศึกษารูปแบบและแนวทางในการจัดการหนี้สินของชุมชนบ้านนาคลองตำบลนาคูอำเภอนาคูจังหวัดกาฬสินธุ์*. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ยรรยง ไทยเจริญ และคณะ. (2547). *ภาวะหนี้ครัวเรือนไทย: ความเสี่ยงและนโยบาย*. กรุงเทพมหานคร: ธนาคารแห่งประเทศไทย.
- วิทยา เจียรพันธุ์ และคณะ. (2553). *หนี้สินภาคครัวเรือนของเกษตรกรในชนบทไทย*. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ศิริรัตน์ เจนศิริศักดิ์. (2554). *การบริหารจัดการโครงการแก้ไขปัญหาหนี้สินภาคประชาชนในมุมมองของเกษตรกร: กรณีศึกษาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ*. วารสารวิจัยฯ, 16 (3), 271-280.

- สมชัย จิตสุชน และคณะ. (2551). *การศึกษาหนี้สินและพฤติกรรมการออม (ระยะที่หนึ่ง) ภายใต้โครงการพัฒนาเครื่องมือนโยบายเศรษฐกิจมหภาค*. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.
- สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร. (2549). *การศึกษาภาวะความยากจนของครัวเรือนเกษตร*. กรุงเทพมหานคร: กระทรวงเกษตรและสหกรณ์.
- สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร. (2558). *การศึกษาภาวะหนี้สินเกษตรกรและแนวทางการปรับปรุงศักยภาพ การดำเนินงานกองทุนในกำกับดูแลของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์*. กรุงเทพมหานคร: กระทรวงเกษตรและสหกรณ์.
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2555). *พฤติกรรมการเป็นหนี้ของครัวเรือนเกษตร พ.ศ. 2554*. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานสถิติแห่งชาติ.
- _____. (2560). *หนี้สินครัวเรือนเกษตร พ.ศ. 2558*. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานสถิติแห่งชาติ.
- สำนักวิจัยเศรษฐกิจการเกษตร. (2557). *การศึกษาหนี้สินของครัวเรือนเกษตรและขนาดของเงินกู้ที่เหมาะสม*. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตรกระทรวงเกษตรและสหกรณ์.
- สุกานดา กลิ่นขจร และนรรัฐ รื่นกวี. (2555). *ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อภาระหนี้สินของเกษตรกร จังหวัดนครราชสีมา กรณีศึกษา อำเภอด่านขุนทดและอำเภอนนสูง*. นครราชสีมา: มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลอีสาน.
- สุระชัย เชื้อลิ้นฟ้า. (2550). *พฤติกรรมการก่อหนี้ภาคครัวเรือนก่อนและหลังวิกฤตเศรษฐกิจในประเทศไทย*. วิทยานิพนธ์เศรษฐศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- อรรถพล อรรถวรเดช และคณะ. (2554). *การศึกษาแนวทางการใช้มาตรการทางกฎหมายในการกำกับดูแลและแก้ไขปัญหาเจ้าหนี้ในระบบ*. กรุงเทพมหานคร: กระทรวงการคลัง.
- อารันต์ พัฒนโนทัย. (2551). *งานวิจัยพื้นฐานฐานรากของการพัฒนาประเทศตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เล่ม 2*. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.